

Naar een zelfstandig Afghania?

dr. W.J. Vogelsang*

Inleiding: een gevaarlijke combinatie

Afgelopen zomer, enkele weken na de inval van Pakistaanse troepen in de Rode Moskee van Islamabad, waarbij vele Pashtunstudenten om het leven kwamen, debatteerde het parlement van de Pakistaanse Northwest Frontier Province over een mogelijk nieuwe naam voor het gebied. In de Northwest Frontier Province wonen de meeste Pashtuns. De oude naam dateert nog uit de tijd dat de provincie het meest noordwestelijke deel vormde van het Brits-Indische imperium. Eén van de namen die men besprak was Afghania, naar de oude benaming van de Pashtuns die in het gebied wonen. Ik zal niet uitweiden over het interessante verschijnsel dat het provinciale parlement, dat wordt gedomineerd door een coalitie van islamitisch-fundamentalistische partijen, een naam zou kiezen met een uitgang – *ia* die van

zeer westerse oorsprong is.¹ Ik wil er wel op wijzen dat dit voorstel uiterst symbolisch is voor wat er de laatste tijd in dit deel van de wereld is gebeurd, en wat er nog kan gebeuren.

Het weerspiegelt een ontwikkeling die zowel de Afghaanse als de Pakistaanse regering altijd hebben willen voorkomen, maar die ze elk van een andere kant, zowel letterlijk als figuurlijk, hebben aangemoedigd. Ik doel op het samengaan van Pashtun-nationalisme, traditioneel ondersteund door de Afghaanse regering, en islamitisch-fundamentalisme, tientallen jaren aangemoedigd door de Pakistaanse overheid. Voor zowel Kabul als Islamabad daagt langzamerhand het spookbeeld van een onafhankelijk Afghania, of Pashtunistan, of Talibanistan, dat wordt gedragen door een fundamentalistische islam en een diep geworteld nationalisme, en geleid door een coterie van mullahs met een uitgebreid netwerk aan contacten over

de gehele wereld.² Een mullah-cratie gefinancierd door de opium en Arabische prinsen, en verdedigd door Pashtuns die vechten zien als een uiterst aantrekkelijke manier van leven. De gevolgen voor zowel Afghanistan als Pakistan kunnen desastreus zijn, om maar niet te spreken over de uitwerking die een dergelijk gebied en zijn bewoners zou hebben op de rest van de wereld.

Pakistan gastheer Afghaanse Taliban

Ben ik te pessimistisch? Ik hoop het, maar hoe heeft het zover kunnen komen? Veel Afghanen, vooral in de hoofdstad Kabul en in het noorden van het land, zijn stellig overtuigd dat de meeste problemen waar hun land mee te kampen heeft hun oorsprong vinden in de buurstaat Pakistan. Men verwijt de Pakistaanse regering dat zij steun verleent aan het gewapende verzet en de vele zelfmoordaanslagen in het zuiden en zuid-oosten van het land. Veel westerse deskundigen en anderen delen dit wantrouwen jegens Pakistan en roepen op om druk uit te oefenen op president Musharraf en zijn regering om de vermeende Pakistaanse steun aan de gewapende oppositie in Afghanistan te stoppen. Deze druk heeft ongetwijfeld bijgedragen aan de aanval op de Rode

* Willem Vogelsang is uitvoerend secretaris bij de Onderzoekschool voor Aziatische, Afrikaanse en Amerindische Studies (CNWS) Universiteit Leiden. Hij is tevens conservator voor Zuidwesten Centraal-Azië bij het Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden. Als reserve-officier van de Koninklijke Landmacht adviseert hij het Nederlands leger over vredesmissies in het buitenland. Dit is een vertaling van een artikel dat de auteur schreef voor de Afghanistan-bijeenkomst in het Rijksmuseum voor Volkenkunde op 21 juni 2007. Dit artikel is bijgewerkt tot 18 oktober 2007.

¹ Waarschijnlijk hebben de parlementariërs in Peshawar hier geen kennis van.

² Vergelijk ook het artikel van Jason Burke in de *Observer* van 14 oktober 2007. Burke, de schrijver van *On the Road to Kandahar*, praat over de ontwikkeling van een autonoom Talibanistan.

Moskee in Islamabad, afgelopen juli, en op de uiteindelijke aankomst in Karachi, op 18 oktober van oud-premier Benazir Bhutto. Ook de aankondiging van Musharraf dat hij zijn uniform zal uittrekken als hij eenmaal is beëdigd als president, is ongetwijfeld het gevolg van druk van buiten. De westerse mogendheden hopen dat een regering onder Bhutto meer druk zal kunnen uitoefenen op het moslim-fundamentalisme dat vooral in de grensstreek met Afghanistan een machtige positie heeft verworven. Dat niet iedereen de komst van Bhutto op prijs stelde, bleek al dadelijk na haar aankomst toen in de avond van 18 oktober een tweetal explosies de dood veroorzaakten van meer dan 130 personen.

De ligging van Pakistan (ANP)

Tot elkaar veroordeeld

Dit artikel gaat niet in op de mate of de aard van de Pakistaanse inmenging in Afghanistan. Ik wil ingaan op de achtergronden van de gecompliceerde verhouding tussen Pakistan en Afghanistan, en aangeven hoe deze verhouding in de nabije toekomst zou kunnen leiden tot een semi-autonoom of zelfs onafhankelijk Afghania/Pashtunistan/Talibanistan. Dat een dergelijke staat nooit door Kabul of Islamabad zal worden aanvaard, laat ik nu maar buiten beschouwing. Een bloe-

dige regionale oorlog is wel het minste wat we in een dergelijk geval kunnen verwachten. Mijn stelling is dat Afghanistan en Pakistan wat betreft hun toekomst tot elkaar zijn veroordeeld, en dat de westerse inmenging in Afghanistan tot mislukken is gedoemd als de Afghaanse regering en het Westen geen serieuze poging doen om Pakistan en de Pakistaanse politiek te begrijpen. Als het Westen wil dat Afghanistan wordt ontwikkeld, zal men de Pakistaanse leiders moeten helpen hun land bij elkaar te houden en zich teweer te stellen tegen de groeiende invloed van internationaal islamitisch fundamentalisme.

Pashtuns en buitenlandse invloeden

Afghanistan is een zwakke staat met een aantal machtige buurlanden. En in alle buurlanden wonen etnische groepen die ook binnen de Afghaanse grenzen wonen. De Afghaanse buurstaten kunnen daarom gemakkelijk gebruik maken van de etnische breuklijnen die dwars door de Afghaanse maatschappij lopen. Andersom is dat natuurlijk ook mogelijk, en in het verleden is dat ook gebeurd, maar Afghanistan heeft voorlopig te veel problemen om zich ook actief te mengen in de aangelegenheden van de buurstaten. De grootste, en traditioneel machtigste bevolkingsgroep van Afghanistan, de Pashtuns, woont ook langs de Pakistaanse kant van de grens. De Pashtuns zijn van oudsher degenen die zich Afghaan (laten) noemen, en op oude landkaarten staat het Pashtun-grensgebied nog vaak aangeduid als Afghanistan, terwijl het westen en noorden van het huidige staatkundige Afghanistan een andere naam hebben.³

Pakistaanse Pashtuns vormen een belangrijk onderdeel van het Pakistaanse leger, zowel onder de officieren als onder de manschappen, en zij nemen belangrijke posities in binnen het Pakistaanse regeringsapparaat, met inbegrip van de vele inlichtingenorganisaties. Veel belangrijker is het

feit dat Pakistaanse islamitisch-fundamentalistische groepen vandaag de dag brede steun vinden onder de Pashtuns. De huidige regeringen van de twee Pakistaanse provincies die aan Afghanistan grenzen, namelijk de Northwest Frontier Province (met vooral een Pashtun-bevolking) en, verder zuidelijk, Baluchistan (met een gemengde Pashtun- en Baluchi-bevolking), hebben een sterk fundamentalistisch karakter en tonen openlijk hun sympathie voor het gewapende Taliban-verzet in Afghanistan.

Afghanistan verlengstuk Indisch subcontinent

De afgelopen jaren is nogal eens de fout gemaakt om Afghanistan als een soort eiland te zien, zonder buurstaten. Het was alsof alle problemen in Afghanistan eenvoudigweg konden worden opgelost door zich te concentreren op de hoofdstad Kabul en, in het gunstigste geval, op de buitengebieden. De rol van de buurstaten werd nog wel eens vergeten. Niet alleen de etnische contacten tussen Afghanistan en de buurstaten zijn echter belangrijk en weerspreken het beeld van Afghanistan als een afgesloten eenheid. Er zijn meer facetten.

De geschiedenis van het moderne Afghanistan is nauw verbonden met die van het Indische subcontinent (met inbegrip van India en Pakistan). Modern Afghanistan is in feite een Brits-Indische schepping uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Afghanistan werd toen gevormd tot een bufferstaat tussen Brits-Indië en tsaristisch Rusland.

In die tijd bepaalden (letterlijk) voornamelijk Britse officieren de moderne grenzen van het land. Tezelfdertijd stelden Brits geld en Britse wapens de Afghaanse leider, Amir Abdur Rahman Khan (hij regeerde van 1880 tot 1901), in staat een vorm van centraal gezag op te bouwen, veilig binnen de grenzen die door de twee supermachten waren erkend. Tussen 1879 en 1919 werd de Afghaanse buitenlandse politiek ook nog eens behartigd door de Brits-Indische

³ Het westen van Afghanistan, rond Herat, wordt dan aangeduid als Khorasan, en het noorden als onderdeel van Turkistan.

“SAVE ME FROM MY FRIENDS!”

“IF AT THIS MOMENT IT HAS BEEN DECIDED TO INVADÉ THE AMPEER'S TERRITORY, WE ARE ACTING IN PURSUANCE OF A POLICY WHICH IN ITS INTENTIONS HAS BEEN UNIFORMLY FRIENDLY TO AFGHANISTAN.”—*Times*, Nov. 21.

De Russische beer en de Engelse leeuw kijken verlekkerd naar de Afghaanse amir (Cartoon uit 'Punch', 1878)

regering.⁴ Volledige onafhankelijkheid kwam pas in 1919, na de Derde Anglo-Afghaanse Oorlog.

Indisch/Pakistaanse invloed op de Afghaanse cultuur

De (Brits-) Indische invloed op ontwikkelingen in Afghanistan is ook duidelijk in de groeiende culturele invloed op het land en zijn bevolking in de negentiende en twintigste eeuw. Terwijl in de achttiende eeuw de bevolking van het huidige Afghanistan op cultureel gebied sterk was gericht op het westelijke buurland Iran, vond er in de daarop volgende jaren een grote omslag plaats. De Afghanen namen veel over uit het oosten, onder meer op gebied van kleding, muziek en voeding.⁵ Een goed voorbeeld is de burqa, of *chadori*, zoals het kleding-

stuk in Afghanistan wordt genoemd. Deze lichaamssluijer, die nu als een soort kenmerk van Afghanistan wordt gezien, werd al in de laat-zestiende eeuw in Noord-India gedragen door traditionele moslimvrouwen. De burqa werd in de laat-achttiende en negentiende eeuw in Afghanistan geïntroduceerd, en verving de *chador* (een lang gewaad dat het hoofd en lichaam bedekt, maar niet het gezicht) en de aparte gezichtssluijer die de normale buiten-de-deur kleding was voor vrouwen in Iran.

Pashtuns op strooptocht in India/Pakistan

Culturele en politieke contacten waren wederzijds. De bevolking van het Indo-Afghaanse grensgebied, waaronder de Pashtuns, hebben eeuwen-

lang een grote rol gespeeld in het Indische subcontinent. Elk voorjaar trokken Pashtun-nomaden vanuit de Indus-vallei in het huidige Pakistan naar de bergen van Afghanistan. In het najaar keerden ze weer terug. Op deze manier vormden ze een belangrijke schakel in de contacten tussen het subcontinent en het Iraans-Afghaanse bergland in het westen. Sommige Pashtuns brachten hun handelswaar nog veel verder. De zogeheten Powindah Pashtuns waren eeuwenlang een bekend verschijnsel in het hele noorden van India.⁶ Maar de Pashtuns waren niet altijd onschuldige handelaars. In de ogen van de Indiërs waren de Pashtuns de ‘mannen van de bergen’ (*Rohilla's*), die keer op keer de vlakten van India binnenvielen om te roven en te plunderen.

Rond 1000 na Chr. werden de laatste Hindu-koningen in Noordwest-India verslagen door Mahmud van Ghazni, en daarmee werd het Indische subcontinent opengegooid voor een vergaande islamisering.

Mahmud van Ghazni, zoals de naam zegt, had zijn hoofdstad een kleine 100 kilometer ten zuid-westen van Kabul. Hoewel zijn militaire geweld in India natuurlijk werd gepropageerd als een ‘bevrijding’ van de lokale bewoners en een royale inspanning van Mahmud om de Indiërs tot de islam te bekeren, moeten de gelukkige ontvangers er anders over hebben gedacht. In de jaren die volgden waren er beroemde middeleeuwse Indische dynastieën met een Pashtun-oorsprong, zoals de Delhi-dynastie van de Khalji's (1290-1321),⁷ de Lodi's (1451-1526) en de Sur(i)s (1540-1555).⁸ Nog beter bekend is Babur, de grondlegger van de beroemde Mogholidynastie van India (1526-1858). Hij begon zijn verovering van India vanuit Kabul, waar hij na zijn dood uiteindelijk ook werd begraven. Tot slot was er ook nog de grondlegger van het huidige Afghanistan, Ahmad Shah Durrani (regeerde van 1747-1773), die gedurende zijn leven herhaaldelijk met zijn Pashtun-troepen India bin-

⁴ Een van de punten in de Anglo-Afghaanse Overeenkomst van 8 augustus 1919 (getekend in Rawalpindi), was de aanvaarding door Afghanistan van de grens tussen Afghanistan en Brits-Indië, de zogeheten Durand Line. De Overeenkomst werd in 1921 gevolgd door de Overeenkomst van Kabul (geratificeerd in 1922), die Afghanistan officieel de volledige onafhankelijkheid verleende.

⁵ Deze omslag in culturele oriëntatie is natuurlijk verbonden met het feit dat Timur Shah, de toenmalige koning van Afghanistan, in 1776 zijn hoofdstad verplaatste van Kandahar naar Kabul.

⁶ Denk aan het beroemde boek van Rudyard Kipling: *Kim*.

⁷ Vergelijk de naam van de Ghalji's of Ghilzai van Oost-Afghanistan.

⁸ De Sur(i) en de Lodi's zijn verwante Pashtun-stammen uit de heuvels langs de Indus-vallei. Zij behoren tot dezelfde confederatie van de Pashtuns als de Ghalji's.

nenviel. Het moge duidelijk zijn: de verhouding tussen de Pashtuns uit de bergen aan de ene kant, en de bewoners van de vlakten van Pakistan en India aan de andere kant, was niet altijd erg vreedzaam, en is nog steeds vol van oude sentimenten en wantrouwen.

Oorsprong van het moderne Afghanistan

Onderhandelingen tussen Groot-Brittannië en Rusland over de toekomst van Afghanistan, die werden afgesloten op 31 augustus 1907, maakten officieel een einde aan de zogenoemde Great Game. De Great Game – die bijna de gehele negentiende eeuw duurde maar die in feite al eerder door het afbakenen van de Afghaanse grenzen was afgesloten – was een tijd waarin Engeland en Rusland wedijverden om de dominantie van de Afghaanse bergen. De Britten beschouwden Afghanistan als de strategische toegang tot hun Indische bezittingen, die tot elke prijs uit handen van de Russen gehouden moest worden. Rusland zag Afghanistan juist als de volgende stap naar het warme water van de Indische Oceaan. De overeenkomst van 1907 stond toe dat de Russen handelscontacten konden opbouwen met het noorden van Afghanistan, maar hun verdere zuidwaartse uitbreiding werd gestopt. Ik noem dit punt speciaal omdat het aangeeft wat de *raison d'être*, de oorsprongsgeschiedenis is van het huidige Afghanistan, namelijk een bufferstaat tussen het Indische subcontinent en (Russisch) Centraal-Azië. Het was geen thuisland van een bepaalde etnische groep of van een bepaalde religieuze stroming. Heel anders dus dan de oorsprong van Pakistan, dat in 1947 werd opgericht binnen het voormalige Brits-Indië als een thuisland van de moslims van het subcontinent.

Spanningen langs de grens Afghanistan-Pakistan

Op het snijvlak tussen een 'seculier' Afghanistan en een 'religieus' Paki-

Britse officieren helpen bij het afbakenen van de noordelijke grens van Afghanistan (Uit: 'Illustrated London News', 1885; collectie auteur)

stan wonen de Pashtuns. Dwars door hun woongebied loopt de moderne grens, de zogenoemde Durand Line die in 1893 door de Britten is afgebakend. De grens is al sinds het einde van de negentiende eeuw een strijdpunt tussen de twee buurlanden.⁹ De Pashtuns (van wie er ongeveer tien miljoen in Afghanistan wonen) vormen de grootste etnische groep van het land, ongeveer 40 procent van de bevolking. Zij zijn vanouds de belangrijkste etnische eenheid. De huidige president Hamid Karzai is een Pashtun, en ook de kort geleden overleden oud-koning Zahir Shah was Pashtun.

Het aantal Pashtuns langs de Pakistaanse kant van de grens wordt geschat op ongeveer vijftien miljoen. In de ogen van de Afghaanse regering hoorden de Pashtuns langs de andere kant van de grens altijd bij Afghanistan. Voor veel Afghanen geldt dat nog steeds. Toen de Britten zich in 1947 terugtrokken uit het Indische subcontinent, stemde Afghanistan daarom tegen het voorstel om Pakistan op te nemen als lid van de Verenigde Naties, omdat de Pashtuns in Pakistan niet de kans hadden gekregen om te stemmen over de vraag

of zij onafhankelijk wilden worden of zich bij Afghanistan wilden aansluiten. Hier toont zich reeds de nog steeds aanwezige vrees aan de kant van de Pakistaanse leiding voor een Pashtun-nationalisme binnen de eigen grenzen, dat aangewakkerd kan worden vanuit Afghanistan, en dat uiteindelijk zou kunnen leiden tot het uit elkaar vallen van Pakistan.

Semi-autonome Pashtun-gebieden in Pakistan

Het probleem van de Durand Line wordt nog extra gecompliceerd door het bestaan van een aantal zogeheten *Federally Administered Tribal Areas* (FATA's) langs de Pakistaanse zijde van de grens. Deze bestaan uit zeven Tribal Agencies en zes Frontier Regions. Van noord naar zuid zijn dit: Bajaur Agency; Mohmand Agency; Khyber Agency; Orakzai Agency; Kurram Agency; North Waziristan

⁹ De meeste Afghanen leren op school dat de overeenkomst van 1893 die de Durand Line bepaalde, een looptijd had van 100 jaar. En (maar dat leren ze niet officieel op school) men weet mij overal te vertellen dat de Britten de overeenkomst alleen maar door Amir Abdur Rahman Khan konden laten ondertekenen nadat ze hem dronken hadden gevoerd met port.

Agency; en de South Waziristan Agency. De zes Frontier Regions liggen tussen de FATA's in the westen en de Northwest Frontier Province en Baluchistan Province in het oosten en zuiden.¹⁰

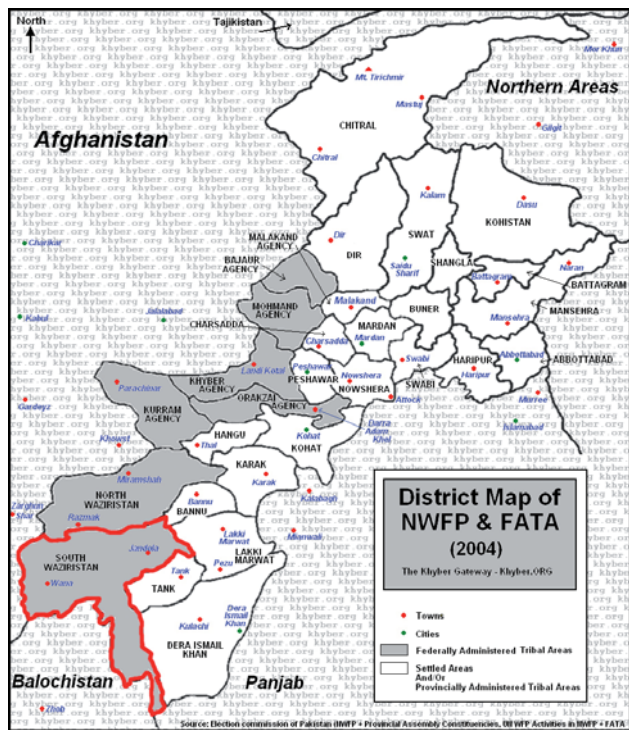
Dit zijn allemaal semi-autonome gebieden die voornamelijk worden bevolkt door Pashtuns, vaak nog georganiseerd in een stammenstructuur. Zij onderhouden contacten met de Pashtuns aan de andere, Afghaanse kant van de grens.¹¹ Deze Pashtun-gebieden zijn bij uitstek een plek waar Pashtun-nationalisme zich kan ontwikkelen. De Pakistaanse regering heeft daarom altijd geprobeerd meer greep te krijgen op dit deel van het land. Een van de middelen die men heeft gebruikt was het stimuleren van

1947 een aantal keren bijna tot oorlog tussen Afghanistan en Pakistan.¹² De spanning steeg vooral in 1961, toen koning Zahir Shah van Afghanistan in het openbaar verklaarde dat de Pashtuns in Pakistan het recht hadden op zelfbeschikking. De Pakistaanse regering sloot daarop de grenzen met Afghanistan voor de nomaden, en spoedig daarop sloot Pakistan ook zijn consulaten in Afghanistan. De Afghaanse regering besloot daarop de grenzen te sluiten voor alle commerciële verkeer. Deze maatregelen leidden tot de ineenstorting van de Afghaanse economie, omdat Pakistan verreweg de belangrijkste doorgang vormde voor alle Afghaanse handel met de buitenwereld. Steun van de zijde van de Sovjet-Unie bood een uitweg en leidde in latere jaren tot een

aandacht vestigden op Pashtunistan, lagen in binnenlandse problemen, namelijk onder de eigen Pashtun-bevolking.¹³ Door de inzet te verhogen en de onafhankelijkheid van de Pashtuns in Pakistan te eisen, wat altijd een populair onderwerp is geweest onder de Afghaanse Pashtuns, kon de Afghaanse regering de aandacht van de eigen Pashtuns afleiden. Pashtun-nationalisme werd dus gebruikt om het eigen land, Afghanistan, te versterken, ten koste van de verhouding met Pakistan.

Pakistaanse steun aan Afghaans verzet

In de jaren zeventig van de vorige eeuw vond een aantal Afghaanse oppositiegroepen een veilig heenkomen in de Pakistaanse grensstad Peshawar. Hiertoe behoorden een aantal islamitisch-fundamentalistische partijen, meestal met een duidelijke Pashtun-achtergrond, die zich keerden tegen het bewind van Daud die in 1973 via een staatsgreep weer aan de macht was gekomen en zichzelf had uitgeroepen tot president. Hij was de voormalige premier (1953-1963) die na de Pashtunistan-kwestie van 1961 had moeten terugtreden, maar die op 17 juli 1973 zijn neef, koning Zahir Shah, aan de kant schoof.¹⁴ De Afghaanse groepen die na 1973 in Peshawar een heenkomen vonden

FATA's langs de grens Afghanistan-Pakistan
(Khyber Gateway, 2004)

islamitisch-fundamentalistische groeperingen, die de algemene islamitische gemeenschap, de *umma*, als basis nemen, in plaats van etnische oorsprong.

Het Pashtunistan-probleem

De Pashtunistan ('Land van de Pashtuns') kwestie leidde in de jaren na

verdere Afghaanse afhankelijkheid van de machtige noorderbuur. De grenzen werden uiteindelijk in 1963 weer geopend toen de Afghaanse premier Muhammad Daud Khan gedwongen werd om af te treden.

De oorzaken van de snelle ontwikkelingen in 1961, toen de Afghanen de

- 10 De Frontier Regions zijn (situatie 2003): FR Peshawar; FR Kohat; FR Bannu; FR Lakki Marwat; FR Tank; FR Dera Ismail Khan.
- 11 Bijvoorbeeld vooral de Mohmands, die ten noorden van de Khyber Pas leven, stonden bekend om hun gedeelde loyaliteit.
- 12 In 1955 werd het Afghaanse leger gemobiliseerd omdat men een oorlog vreesde met Pakistan.
- 13 In 1959 begon de Afghaanse premier, Mohammed Daud Khan, met een politiek die het vrouwen toestond om in het openbaar zonder sluijer te verschijnen. Bovendien begon hij met het opleggen van belasting aan bepaalde Pashtun-groepen in de buurt van Kandahar, die voor die tijd nooit belasting hadden behoeven te betalen (Vogelsang 2002, blz. 293).
- 14 Dauds staatsgreep van 1973 werd gesteund door de Parcham-vleugel van de Afghaanse communistische partij.

werden gesteund door lokale religieuze groepen, waaronder vooral de fundamentalistische *Jamaat-e Islami*,¹⁵ maar ook door de Pakistaanse regering en vooral door de Pakistaanse geheime dienst. De belangrijkste reden voor de Pakistaanse steun aan de Afghaanse oppositie was Pakistans angst dat president Daud opnieuw, net als in 1961, de Pashtunistan-kaart zou spelen en de Pashtuns in Pakistan zou opzetten tegen de Pakistaanse regering, om tegelijkertijd op die manier zijn eigen Afghaanse Pashtuns voor zich te winnen.¹⁶ Door de Afghaanse oppositie te steunen hoopte de Pakistaanse regering enige druk te kunnen uitoefenen op Daud.

Pakistan versus Pashtun-nationalisme

Pakistaanse steun aan de Afghaanse oppositie tegen Daud in de jaren zeventig toonde karakteristieken die later nog duidelijker zouden worden. Om greep te krijgen op Afghanistan en zich te beschermen tegen Afghaanse pogingen de Pashtuns in Pakistan voor zich te winnen, gebruikten de Pakistanen dezelfde bevolkingsgroep. Zij deden dat niet met een etnische prikkel, maar met een verwijzing naar de islam. De Pakistaanse regering koos er dus voor om de islamitische identiteit van de Pashtuns te onderstrepen. Op deze wijze probeerden de Pakistanen het Pashtun-nationalisme te neutraliseren en te laten opgaan in de moslim-gemeenschap, de *umma*.

Sovjet-bezetting

Toen de Sovjet-Unie in de kerstdagen van 1979 Afghanistan bezette werd Pakistan een grensstaat in de Koude Oorlog. Onder president (en generaal) Zia ul-Haq werd Pakistan weldra een doorvoerhaven voor massale steun vanuit het Westen en de islamitische wereld naar het gewapende Afghaanse verzet tegen de Sovjet-Unie en de communistische Afghaanse regering in de hoofdstad Kabul. Pakistan en de ISI (*Inter Services Intelligence*), de overkoepelende militaire inlichtingendienst, speelden een doorslaggevende rol bij het verdelen van de steun. Veel van de steun ging daarom naar de

meest uitgesproken groepering, de *Hezb-e Islami* van Gulbuddin Hekmatyar. Hij was zowel een Pashtun als een islamitische fundamentalist, en hij onderhield al lang goede contacten met de *Jamaat-e Islami* partij in Pakistan. De vlag van de islam werd dus ook hier gebruikt om het verzet van Afghanen, en vooral van Pashtuns, tegen de Sovjet-Unie te steunen.

Pakistan en de Taliban

Tussen 1989, toen het Sovjet-leger Afghanistan verliet, en het einde van 2001, toen de Taliban hun greep op het land verloren, speelde Pakistan nog steeds een belangrijke rol in het land. Eerst steunde Pakistan de Afghaanse oppositieleider Gulbuddin Hekmatyar, die probeerde om de

Pashtun uit het noorden van het huidige Pakistan

(Bron: Mountstuart Elphinstone, *An Account of the Kingdom of Cabul*, Londen 1815; collectie auteur)

Tadzjiken, Uzbekenen en Hazaras uit Kabul te verdrijven. Daarna, toen Hekmatyar geen succes had, begonnen de Pakistanen met het steunen van de Taliban, die in 1994 vanuit de zuidelijke stad Kandahar hun macht

over het land verspreidden. De Pakistaanse steun aan de Taliban (voor het merendeel Pashtuns) was substantieel. Toen uiteindelijk in november 2001 de Taliban de stad Kunduz in het noorden van het land moesten opgeven onder druk van de door de VS geleide militaire opmars van de Noordelijke Alliantie, moest een massale luchtbrug de vele Pakistaanse 'adviseurs' in veiligheid brengen en daarmee verlegenheid aan alle kanten voorkomen.

Veilige thuishaven in Pakistan

Na 11 september 2001 werd Pakistan gedwongen om de politiek ten opzichte van de Taliban radicaal om te gooien. Vanaf dat moment steunde Pakistan de *War on Terror* (*Operation Enduring Freedom* in dit deel van de wereld) in Afghanistan, dat inmiddels een gekozen president en parlement heeft. Pakistan krijgt hulp van de door de NAVO geleide ISAF-missie.

De Pakistaanse regering liet ook niet na om de wereld er herhaaldelijk op te wijzen dat zij een legermacht van ongeveer 80.000 man langs de grens met Afghanistan had gestationeerd om contacten over de grens te voorkomen. Tezelfdertijd viel echter niet te ontkennen dat bepaalde elementen van de Taliban en al-Qaida een thuishaven hadden gevonden in Pakistan, hetzij in de FATA's of elders. President Musharraf zelf vertelde afgelopen jaar dat oudere officieren van de ISI mogelijk steun verleenden aan de gewapende oppositie tegen Hamid Karzai in Afghanistan.

Groeiende spanningen Afghanistan-Pakistan

De spanning tussen Afghanistan en Pakistan ging soms verder dan het uitwisselen van boze woorden. In 2006 kondigde Pakistan aan van plan te zijn

¹⁵ De *Jamaat-e Islami* werd in 1941 opgericht door Sayyid Abulala Maududi, die was opgeleid aan een Deobandi-madrasah in Delhi.

¹⁶ Hoewel President Daud zich in die tijd niet richtte op Pashtun-nationalisme in Pakistan, bemoeide hij zich wel degelijk met het verzet van Baluchi's in de Pakistaanse provincie Baluchistan. Veel leiders van het Baluchi-verzet verbleven in Afghanistan.

de grens met Afghanistan af te sluiten met hekken en mijnenvelden, om het gewapende groepen zodoende onmogelijk te maken de grens over te steken (daarmee aangevend dat Pakistan een deel van het probleem was). Dit leidde tot een heftige reactie van de zijde van de Afghaanse regering, en later tot schotenwisselingen (begin mei 2007) waarbij een aantal militairen de dood vonden. Voor de buitenwereld moesten de plannen van Pakistan erg logisch lijken. Maar Musharraf begreep heel goed dat de afsluiting van de grens een verdere bevestiging was van de Durand Line, wat voor de door Pashtuns gedomineerde Afghaanse regering een niet te aanvaarden ontwikkeling zou zijn. Als Karzai zou hebben ingestemd met Musharraf's plannen en de uitvoering daarvan, dan zou hij zich nog verder vervreemd hebben van zijn Pashtun-achterban in het zuiden en oosten van het land. Musharraf's plannen leken daarom meer gericht op het winnen van sympathie aan de kant van de westerse regeringen.

Islam versus Staat: Pakistan versus Afghanistan

De Pakistaanse steun van de afgelopen jaren voor de oppositie tegen Hamid Karzai moet in hetzelfde licht worden gezien als in de jaren zeventig, toen de Pakistaanse regering islamitisch-fundamentalistische groepen uit Afghanistan ging ondersteunen die niet zozeer etnisch, als wel religieus waren georganiseerd. En waarom deze voorkeur voor niet-etnische groepen? Pakistan was, zoals eerder gezegd, in 1947 gesticht als een thuisland voor de moslims van Brits-Indië. Sinds dat mo-

ment is de islam de bindende factor geweest van de Pakistaanse staat. In de ogen van de Pakistaanse leiders, en vooral in die van de militairen, kan de islam de drijvende factor zijn in het samenbrengen van de vele etnische groepen van het land. Zonder islam geen Pakistan.¹⁷

Islam in Pakistan in de jaren '80

Het gebruik van de islam om een land op te bouwen leidt onvermijdelijk tot een versterking van de rol van de islam in de lokale maatschappij. Dit was heel duidelijk in de jaren tachtig van de vorige eeuw, toen Pakistan werd geconfronteerd met grote spanningen langs de grens met India, met de Sovjet-aanwezigheid in Afghanistan en met de islamitische (maar vooral sjjiitische) revolutie in Iran. De Pakistaanse regering onder Zia ul-Haq gaf toen verschillende groeperingen van (soennitisch) islamitisch-fundamentalistische signatuur de vrije hand. In de ogen van de Pakistaanse leiders vormden zij een middel om de onafhankelijkheid en integriteit van het land te waarborgen.

Deobandi-beweging in Pakistan

De meeste fundamentalistische groeperingen in Pakistan die belangrijk werden in de tijd van Zia ul-Haq, waren geïnspireerd door de Deobandi-beweging. Deze stroming, vernoemd naar een madrasah die eind negentiende eeuw ten noorden van Delhi werd gesticht, pleit voor een strikte naleving van de sharia en de leefregels van Mohammed en zijn directe navolgers. In deze context zijn de Deobandi's duidelijk Salafi's, namelijk volgelingen van de voorvaderen. De Deobandi's zijn nauw verwant aan de Wahhabi-beweging die nu dominant is in Saudi-Arabië, en er zijn in feite duidelijke historische verbanden tussen beide bewegingen, die teruggaan tot de achttiende eeuw.¹⁸

In 2002 waren er ongeveer 10.000 madrasahs in Pakistan, waarvan circa 7.500 Deobandi. Een van de belangrijkste Deobandi-scholen in Pakistan is de Jaamia Dar ul-Ulum Madrasah. Deze werd in 1937 gesticht en wordt

nu geleid door Sami ul-Haq, de zoon van Maulana Abdul Haq, een student van de grote Deobandi-madrasah in India. Een andere belangrijke madrasah werd opgericht door de Deobandi Maulwi Mohammed Yusuf Binnori, in Karachi. Deze madrasah heeft veel van de Taliban-leiders opgeleid die in de jaren negentig in Afghanistan de macht kregen. Financiële steun uit Saudi-Arabië en de Emiraten verenigden de Deobandi en Wahhabi-bewegingen en creëerden daarmee een machtige invloed in Pakistan en Afghanistan.

Deobandi en de Pashtuns

De ideologie van de Taliban is nauw verbonden met de Deobandi-scholen in Pakistan en met de leraren en de financiële steun van de Wahhabieten in Saudi-Arabië. De belangrijkste (Deobandi) religieuze partij in Pakistan die de Taliban ondersteunt is de Jamiat-i Ulama-i Islam (JUI). Deze partij speelt nu een grote rol in de politiek van de Northwest Frontier Province en Baluchistan, de twee Pakistaanse provincies die aan Afghanistan grenzen. De JUI werd in 1945 opgericht door twee Deobandi-leraren, met het vooropgestelde doel om het toekomstige Pakistan te vormen tot een islamitische staat, met een islamitische grondwet gebaseerd op de koran en de sharia. De invloed van deze partij op de Pakistaanse bevolking was heel lang erg marginaal, behalve in de Northwest Frontier Province, en daarmee werd de JUI steeds meer een Pashtun-groepering. Nu is het één van de machtigste bewegingen onder de Pashtuns.

Globalisering van Pashtunistan

Deobandi-invloed in Pakistan en Afghanistan ging vanaf de jaren '80 gepaard met de komst in dit deel van de wereld van Arabieren en anderen, aangetrokken door de Sovjet-aanwezigheid in Afghanistan. De meesten van hen waren aanhangers van de Wahhabitische geloofsrichting. Een belangrijke vertegenwoordiger van hen was Abdullah Azam, die in de vroege jaren tachtig in Peshawar arriveerde en daar bleef werken totdat hij in 1989 werd vermoord.¹⁹ Als student was hij onder invloed geraakt van de

17 Om de islam in Pakistan te mobiliseren heeft men een vijandig doel nodig: spanning met (hindoe-) India; strijd om Kashmir, maar ook een seculier Afghanistan. Of ben ik te cynisch?

18 Vergelijk het schitterende boek van Charles Allen, 2006.

19 Het gerucht ging dat hij werd vermoord op bevel van of Ayman al-Zawahiri, de Egyptische dokter die de belangrijkste ideoloog werd van Osama bin Laden.

Lijfwacht van de Afghaanse amir, gekleed in Schotse kilt

(Bron: Illustrated London News, 1879; collectie auteur)

Afghania: tijdbom langs de grens

De terugkeer van Benazir Bhutto in oktober, en vooral haar ontvangst door ongeveer 200.000 aanhangers, toonden nog eens aan dat haar partij nog steeds een machtsfactor van betekenis is in Pakistan. Maar zij is zeker geen aanhanger van het islamitisch-fundamentalisme en zij heeft ook nagenoeg geen aanhang onder de Pashtuns langs de Afghaanse grens. De Taliban en al-Qaida-leiders beseffen ongetwijfeld dat zij veel minder speelruimte zullen krijgen van de Pakistaanse autoriteiten als Bhutto als premier zal optreden, met Musharraf als president en Generaal Kiani als legerleider. Misschien hebben de Pakistaanse leiders al een keuze gemaakt. Misschien zal Musharraf echt zijn steun geven aan de traditionele Pashtun leiders, zoals hij begin augustus in Kabul bedekt heeft toegezegd.

Voor Afghanistan is dit op korte termijn goed nieuws. De Pakistaanse en de Afghaanse leiders hebben daarmee dezelfde belangen. Maar als de Pakistaanse leiders er de komende tijd niet in slagen de Northwest Frontier Province weer onder controle te krijgen en het de Pashtuns lukt om hun mullah-cratie niet alleen langs de Pakistaanse, maar ook langs de Afghaanse kant van de grens te vestigen, lijkt de situatie onhoudbaar, zowel voor de regering in Kabul als die in Islamabad.

Literatuur

Charles Allen, *God's Terrorists. The Wahhabi Cult and the Hidden Roots of Modern Jihad* (Londen 2006).
Husain Haqqani, *Pakistan. Between Mosque and Military* (Washington 2005).
Peter Hopkirk, *The Great Game. On Secret Service in High Asia* (Londen 1990).
Pervez Musharraf, *In the Line of Fire. A Memoir* (Londen 2006).
'Pakistan: Karachi's Madrasas and Violent Extremism' in: *Asia Report* No. 130, 29 maart 2007. International Crisis Group.
Willem Vogelsang, *The Afghans* (Oxford 2002).
Mary Anne Weaver, *Pakistan. In the Shadow of Jihad and Afghanistan* (New York 2002).
Mariam Abou Zahab and Olivier Roy, *Islamists Networks. The Afghan-Pakistan Connection* (Londen 2004; first printed in French, 2002).

Saudische geleerde sjeik Bin Baz, die ooit wereldberoemd werd toen hij een fatwa uitvaardigde waarin iedereen als atheïst werd gebrandmerkt die ontkende dat de wereld plat was. Abdullah Azam vestigde zich in Peshawar. Eén van de Arabieren die zich in Peshawar bij Azam voegde was Osama bin Laden.

De groeiende internationalisatie van de islamitisch-fundamentalistische beweging in Pakistan, die in de jaren '80 inzette, veranderde uiteindelijk het karakter van de islamitische groepen die in het begin door de Pakistaanse overheid werden gesteund. Uiteindelijk ontwikkelt zich nu een tegenstelling tussen streng-islamitische groepen en de Pakistaanse staat. De aanval op de Rode Moskee in juli 2007, waarbij het Pakistaanse leger vele studenten en leraren van de moskee hebben gedood, vormde het markeringspunt in deze ontwikkeling. Vanaf dat moment verviel de samenwerking tussen Musharraf en de fundamentalisten. De overeenkomsten in het grensgebied tussen het leger en de lokale militanten, zoals in Noord- en Zuid-Waziristan, werden opgezegd, en honderden Pashtuns en militairen hebben sindsdien het leven verloren.

Pashtun-fundamentalisten en Pakistaanse overheid

De meeste studenten van de Rode Moskee in Islamabad waren Pashtuns, afkomstig uit de Northwest Frontier Province. De reactie op de bestorming van de moskee door Pakistaanse

militairen was dan ook het heftigst in het grensgebied met Afghanistan. Sindsdien zijn de gevechten in de Pashtun-gebieden steeds heviger geworden. Lokale Pashtun-leiders die zich verzetten tegen het Pakistaanse leger gaan prat op hun Pashtun-oorsprong. Hier past ook de verwijzing aan het begin van dit artikel naar het voorstel door het provinciale bestuur van de provincie om de naam Afghanistan te gaan gebruiken. Pashtun-nationalisme, aangewakkerd door fundamentalisme: een oude nachtmerrie.

In de negentiende en twintigste eeuw hebben de Britse bestuurders van het gebied herhaaldelijk te maken gehad met Pashtuns die onder de vlag van de islam tegen hen ten strijde trokken. Nu zijn het weer de Pashtuns die onder dezelfde vlag ten strijde trekken, maar nu tegen een regering die zelf de islam altijd als waarborg heeft gezien voor de integriteit van het land. De Pakistaanse overheid zal in ieder geval het nationalisme en het fundamentalisme onder de Pashtuns uit elkaar moeten halen voordat het zich manifesteert in een Afghania. Wellicht zal men een keuze moeten maken tussen de twee kwaden: of men gebruikt het nationalisme van de Pashtuns tegen het fundamentalisme, bijvoorbeeld door de Pashtuns te wijzen op de honderden buitenlanders die via al-Qaida in hun gebied worden getraind en de Pashtun-cultuur ondergraven; of men gebruikt het (internationale) fundamentalisme om het oplevende nationalisme de kop in te drukken.